Teoriden Mücadeleye Müşterekler Siyaseti

Hazırlayanlar: Erkin Erdoğan, Nuran Yüce, Özdeş Özbay

Teoriden Mücadeleye Müşterekler Siyaseti

Doç. Dr. Bülent Duru
Prof. Dr. Aykut Çoban
Doç. Dr. Ümit Akçay
Doç. Dr. Begüm Özden Fırat
Dr. Fırat Genç
Can Irmak Özinanır
Dr. Lülüfer Körükmez
Umut Kocagöz
Dr. Özdeş Özbay
Luke Stobart

Sivil ve Ekolojik Haklar Derneği
Kasım 2018, İstanbul
Kocatepe Mah, Receppaşa Cad. No:9 D:10
İmren Apt. Beyoğlu/ İstanbul
www.sehak.org, www.suhakki.org
E-posta: bilgi@sehak.org
ISBN no: 978-605-67704-1-8
Baskı: Aydesa Matbaacılık ve Reklamcılık
Akademik Editör: Özdeş Özbay
Yayına Hazırlayanlar: Erkin Erdoğan, Nuran Yüce, Özdeş Özbay
Tasarım: Emin Şakir
Redaksiyon: Fulya Burcu Oral
Kapak fotoğrafı: Indignats / Indignados / Indignés by Julien Lagarde

Kitapta yer alan makalelerin içeriğinden yalnızca yazarlar sorumludur. İfade edilen görüşler **Sivil ve Ekolojik Haklar Derneği**'nin ve **Rosa Luxemburg Stiftung**'un pozisyonunu yansıtmaz. Bu kitap Rosa Luxemburg Stiftung'un Federal Almanya Cumhuriyeti Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Bakanlığı fonlarıyla sağladığı destek ile yayınlanmıştır. İçeriğin tüm hakkı Sivil ve Ekolojik Haklar Derneği'ne ait olup, bu yayının tümü veya bazı bölümleri orijinal yayına düzgün bir referans vermek kaydıyla isteyen herkes tarafından özgürce kullanılabilir.

Müşterekler Nedir? Doğal, Kentsel, Sosyal Müşterekler ve Kentsel Toplumsal Hareketlere Etkileri Üzerine

Bülent Duru

Müşterekler üzerinden kaynaklanan toplumsal hareketleri konu edinen bu çalışmada kent yaşamında birlikte yararlanılan, ortaklaşa kullanılan, herkesçe paylaşılan varlık, değer ve olanakları savunma için geliştirilen tepkilerin özgürlükçü, katılımcı, adaletçi bir yönetim biçimine erişme sürecine nasıl bir katkı sunabileceği çözümlenmeye çalışılacaktır. Bu doğrultuda önce 'müşterekler' biçiminde Türkçe'ye kazandırılan kavramın içeriği, kapsamı ve anlattıkları üzerine bir giriş yapılacak, ardından bu nitelikteki varlık ve değerlerin içinde bulunduğu durum sergilenecek, sonra kentsel müştereklerden doğan hareketler niceliksel ve niteliksel olarak ortaya konulacak, en sonunda da kentsel müşterekler için arzulanan ortaklaşmacı, katılımcı hareketlerin, girişimlerin, deneyimlerin yaşadığı sorunlar ve sunduğu olanaklar üzerinde durulacaktır.

Özellikle son dönemde siyasal, hukuksal ve yönetsel açıdan izlenen politikalarla kent-kır ayrımının belirsizleşmeye, nicelik ve nitelik olarak aralarındaki uzaklığın azalmaya ve her iki alandaki olumsuz gelişmelerin birbirini etkisi altına almaya başlamasından dolayı yazı ekolojik varlıklar ve kentsel alanlardan kaynaklanan müşterekleri

kapsayacak biçimde kaleme alınmıştır.

I. Yeni bir kavram: Müşterekler

İngilizce 'commons' sözcüğünden Türkçeye yakın zamanda 'müşterekler' olarak çevrilen kavramın içeriğini hemen anlamak kolay değil.[1] Güçlüğün ardında yalnızca sözcüğün yeni yeni yaygınlaşmaya başlaması ya da 'iştirak' gibi eski bir sözcükten türemiş olması gibi biçimsel zorluklar bulunmuyor; içerik olarak çok katmanlı oluşu da kolayca çağrışımlar yapmasına engel oluyor.

Birlikte kullanılan yerleri, ortak mülkiyetteki alanları ya da tam tersine üzerinde mülkiyet kurulamayan şeyleri anlatan sözcük üç anlam kümesine göndermede bulunuyor: Müşterekler sözünü ettiğimizde bir yandan hava, su, toprak, orman, tohum gibi **doğal varlıkları**, diğer yandan yol, sokak, park, meydan, kıyı gibi **kentsel alanları**, son olarak da bilim, internet, sanat, dil, gelenek gibi **sosyal ve kültürel değerleri** anmış oluyoruz.[2] Üç farklı alana göndermede bulunan, kimi zaman gerçek varlıklara, kimi zaman da erişilebilen olanaklara dokunan kavramın Türkçe'de tam karşılık bulamamasını bu yüzden doğal karşılamak gerekiyor.

Türkiye'nin ekonomik, hukuki, coğrafi koşullarından ve dildeki yerleşik benzeri sözcüklerden dolayı 'müşterekler' sözünün hemen anlaşılması, belleklerde yer etmesi kolay değil. Kimi zaman mera, kıyı, kent meydanı gibi 'somut', kimi zaman da toplumsal değerler, gelenekler, masallar gibi 'soyut' öğelere göndermede bulunan ve bundan dolayı da ilk bakışta anlaşılması zor gibi görünen kavramın içerdiği varlık ve değerlerin en önemli özelliğinin, piyasa kurallarının dışında kalmaları ve parasal değerlerinin, fiyatlarının bulunmamaları olduğu söylenebilir (Bollier, 2014). Müşterekler bir anlamda sağın 'aile, din, millet' değerlerine karşı, solun 'adalet, paylaşma, dayanışma' değerlerini savundukları varlıklar, mekânlar, ilişkiler olarak da değerlendirilebilir (Haiven, 2018: 35).

Özdemir Erdoğan'ın, Orhan Veli Kanık'ın 1949 yılındaki şiirinden besteleyip söylediği "Bedava" şarkısı aslında yıllar öncesinden, günümüzde müşterekler olarak adlandırılan şeylere göndermede bulunuyor.

Bedava

Bedava yaşıyoruz, bedava;
Hava bedava, bulut bedava;
Dere tepe bedava;

---

[1] 'Commons' kavramını Türkiye'de belki de ilk kullanan kişinin Ernst Reuter olduğu söylenebilir. 1941 yılında yayınlanan makalesinde müştereklerin 'serbest sahalar' biçiminde Türkçe'ye çevrilmiş olduğu görülüyor: "İngiltere'de kıymeti bütün manasile takdir edilmiş olan belediyelerin geniş mikyasta sahip bulunduğu ve *commons* denilen «serbest sahalar» daha eski zamanlara ait bir usuldür." Bkz. Reuter, 1941: 381-411.

[2] Kavramın göndermede bulunduğu konular için bkz: http://yourthings.org/tr/news/m%C3%BC%C5%9Fterekler

Yağmur çamur bedava
Otomobillerin dışı,
Sinemaların kapısı,
Camekânlar bedava,
Peynir ekmek değil ama
Acı su bedava;
Kelle fiyatına hürriyet,
Esirlik bedava;
Bedava yaşıyoruz, bedava.

Orhan Veli

Müşterekler sözü her ne kadar hemen anlaşılması zor olsa da ve Türkiye literatürüne yabancı kalsa da kavramın içeriği, göndermede bulunduğu konular ve anlatmak istediği sorunlar hiç de yeni değil. Ormanların kaybından koruma alanlarının bozulmasına, tarımdaki çöküşten GDO'lu gıdalara, kıyıların yağmasından imar rantına, otopark sorunundan kentsel dönüşüme kadar kent ve çevre odaklı gelişmeler hep bu kavramın içinde yer almaktadır.

İngilizce'de 'commons'ın halk tabakası, ortak yemekler gibi anlamları içermesinden de anlaşılacağı üzere 'müşterekler' sözü daha çok, imtiyazlı olmayan kitleleri, halka açık yerleri, paylaşmayı, ortaklaşmayı anlatıyor. Community (topluluk), communication (iletişim) ve commonwealth (ortak zenginlik) ile aynı kökten (Haiven, 2018: 79) gelen kavramın bir anlamda kapitalist sistemin etkisi dışında kalabilen yerleri, varlıkları ve ilişkileri içerdiğini söyleyebiliriz. Bundan dolayı ekonomisini büyütmek, yönetimini sağlamlaştırmak, baskısını artırmak, yandaşlarını güçlendirmek isteyen iktidarların ilk bakacağı yerler zorunlu olarak bu alanlar, yani müşterekler olacaktır.

Müşterekler üzerine yaşanan çatışmaların ve buradan başlatılan hareketlerin ardında söz konusu ortak değer ve varlıkların insanların, hayvanların ve diğer canlıların doğal yaşam ortamlarını oluşturmaları bulunmaktadır. Meralar, ormanlar, kıyılar, sular gibi doğal varlıklar geniş halk kitleleri ve diğer canlılar için ev sahipliği yapabilir, insanlar bu alanların birçok öğesinden para sistemi içerisine girmeden ücretsizce yararlanabilir. Bu alanlar park, sokak ve meydanlarda olduğu gibi toplumsal gösterilere, siyasi gelişmelere mekânlık edebilir ya da internette olduğu gibi iletişimi sağlayıp dayanışmada gerekli koşulları sağlayabilir. Hatta müzikte, sanatta, eğitimde olduğu gibi bilinçlenmenin sağlanmasında yaşamsal rol oynayabilirler. Başka bir biçimde söylemek gerekirse müşterekler, yaşamın kurulması, geçimin sağlanması, ekonominin sürdürülmesi ve kültürün gelişmesi işlevlerinin hepsini birden bünyelerinde taşırlar.

Müşterekler sözünün kapsadığı üç temel alanın; ortak doğal varlıkların, kentsel öğelerin ve sosyal-kültürel değerlerin her biri, bir biçimde kapitalist sistem için yaşamsal önem taşımaktadır. Ortak alanların ve kamusal varlıkların müşterekler sözü ile daha güçlü biçimde seslerinin duyulmaya başlamasının ardında, bu değerlerin kapitalizmin, sermaye birikiminin dayanak noktaları olmaları bulunmaktadır.

Müşterekler içinde değerlendirilen her bir alan, ortam, değer ve kültür varlığı yukarıda

da değinildiği gibi kapitalizm için birikim sağlayacak bir kaynak olarak görülmüştür. Müşterekler sözünün anlattığı ortaklaşa olan, yararlanılan, paylaşılan her şey bir biçimde var olan sistem için yaşamsal öneme sahiptir ya da tersinden söylemek gerekirse, var olan ilişkiler biçiminin, değerler sisteminin önünde büyük bir tehdittir. Bundan dolayı da söz konusu değerlerin "herkese ait ya da hiçbir kimseye ait olmayan derelerin boşa aktığı, meydanların tekinsiz olduğu, kent içi mahallelerin suç ve çöküntü alanı olduğu" biçimindeki söylemlerle bunların özel mülkiyete geçirilmesine ilişkin düzenlemelere gidilmiştir (Fırat, 2011; 2012). Bir anlamda müşterekler aslında geleneksel ile 'modern çitleme hareketlerinin'[3] yani egemen ekonomik sistemin ve sermayenin denetiminin dışında kalabilen alanları temsil etmektedir. Bundan dolayı, yani doğaları gereği, bu alanların sermayenin ve kapitalist sistem içindeki müdahalelerin hedefinde olmaları beklenmeyecek bir durum değildir.

Doğal olarak verili bulunduğundan ya da yararlanma aşamasında bedel ödenmediğinden olsa gerek, olağan dönemlerde çok da farkına varılmayan müştereklerin özellikle bunalım dönemlerinde önem kazanmaya, yaşamsal işlevleri üstlenmeye başladıkları söylenebilir. Bunun örneklerini ekonomik çöküntülerde doğal varlıkların gündelik yaşamı sağlamak üzere kullanılmaya başlanmasında ya da mevcut ekonomik sistemlerin dışında alternatif üretim ve tüketim biçimlerinin (takas pazarı, gıda kooperatifi gibi) geliştirilmesinde, siyasi krizlerde ise kentsel müştereklerden ya da internetten bir araya gelmek, toplanmak üzere yararlanılmaya başlanmasında görebiliriz (McGuirk, J., 2015). Gezi eylemleri sürecinde parkta ortaklaşa kullanılan çadırın adının 'Müşterekler' konması bunun iyi bir örneğini oluşturuyor (Güner, 2014). Bir anlamda ekonomik ve siyasi kriz anlarında müşterekler toplumun geniş kesimi için yaşamsal öneme sahip işlevleriyle önem kazanırken, sermaye kesimi için varlığını güçlendirerek sürdürmeye yarayacak bir 'ilksel birikim' olanağı olarak görülmektedir (Caffentzis, Federici, 2015).

Ancak buraya kadar anlatılanlardan, var olan ekonomik ve siyasi yapıların müştereklerin hemen yok edilmesi üzerine kurulu olduğu sonucunu çıkarmamak gerekir. Sermaye birikimi ve ekonomik büyümenin en büyük dayanak noktası olan bu varlık ve değerlerden azami yararlanma yolları arayışında 'sürdürülebilir kalkınma' gibi uygun düşebilecek yöntemler geliştirilmeye çalışılmıştır. Bugün çevre yönetiminin ya da çevre hukukunun temel ilkeleri olarak literatüre geçen 'ihtiyat ilkesi', 'işbirliği', 'kirleten öder' gibi pek çok kural aynı zamanda müştereklerin korunması için gereken yol ve yöntemleri göstermektedir.[4] Yine aynı yaklaşımın bir uzantısı olarak, üzerinde mülkiyet kurulamayan, bütün bireylerin ortak malı ya da değeri olduğu varsayılan müştereklerin zarar görmesi, değer yitirmesi, yok olması süreci de 'negatif dışsallık' olarak bilinen kavramla ifade edilmektedir (Walljasper, 2015: 77). Herhangi bir faaliyetin başkalarına olumlu ya da olumsuz etkilerini anlatmak üzere kullanılan ve daha çok fabrikaların çevreye kirlilik yayması örneği ile belleklerde yer eden kavram Türkiye'nin müştereklerine ilişkin olarak yalnızca hava, su, toprak kirliliği gibi çevre

[3] Kapitalizmin ortaya çıkma sürecinde sahipsiz arazilerin özel mülkiyete geçirilmesi ve ortak varlıkların ortadan kaldırılması biçiminde gerçekleşen ilk çitleme hareketindekine benzer güdülerle su ve gıda gibi yaşamsal öğelerin özelleştirilip patentlenmesi, fikri mülkiyet haklarının genişletilmesi gibi düzenlemeler modern çitleme hareketleri olarak değerlendirilmektedir. Bkz. Haiven, 2018: 27, 79.

[4] http://yourthings.org/tr/news/m%C3%BC%C5%9Fterekler

Müşterekler, Açık Alanlar Ayrımı

Müşterekleri kavram olarak 'herkese açık alanlardan' ya da 'açık erişim rejimlerinden' farklı görenlerin olduğunu belirtmek gerekir. Müşterekler literatürünün oluşmasında öncü ve başat yere sahip Garrett Hardin 1968 yılında kaleme aldığı Müştereklerin Trajedisi'nde, ortaklaşa kullanılan alan ve varlıkların -her bir yararlanıcı kendi kişisel çıkarını önceliğe alacağı için- bir süre sonra aşınma ve yok olma sürecine gireceğini anlatmış, buna önlem olarak da söz konusu yerlerin devletleştirilmesini ya da özelleştirilmesini önermişti (Adaman vd., 2017: 15). Hardin'in bu görüşlerine karşı en büyük karşı çıkış 2009 yılında Nobel Ekonomi Ödülü'nü alan Elinor Ostrom'un çalışmaları olmuştur. Ostrom, ortak varlıklardan yararlananların ölçüsüz ve dengesiz kullanımın önüne geçmek için kendilerine özgü yöntemler geliştirdiğini, sonradan dışarıdan gelenlerle baskı arttığında ve yerleşik yönetim biçiminde değişmeler yaşandığında sorunların başladığını söyler (Brent ve Sharma, 2015; Akbulut vd., 2015). Ona göre Hardin'in sözünü ettiği alanlar birer müşterek değil, herkesin kullanımına açık, yararlanma kuralları bulunmayan 'açık erişim rejimleridir'[5] (Angelis ve Harvie, 2017: 115). Tersinden söylemek gerekirse herhangi bir alan, kaynak ya da varlığın müşterek olduğunu söyleyebilmek için buralardan yararlananların belli olması, kullanım kurallarının oluşması, denetleme ve sürdürülebilirliğine ilişkin geleneklerin yerleşmiş bulunması beklenmektedir.

sorunlarını değil, ormanların yok olması, gıdaların bozulması, ulaşımın zorlaşması, iklimin değişmesi gibi örnekleri de akla getiriyor. Dışsallıkların olumsuz etkilerinin önüne geçmek amacını güden yasal önlemlerin daha çok vergi, tazminat, para cezası, emisyon izni gibi sistem içi maddi unsurlara dayalı olarak hazırlanması müştereklere verilen zararların giderilmesinde etkili olamamıştır.

II. Türkiye'de müşterekler

Türkiye'de tımar sisteminden ve Osmanlı mülkiyet düzeninden kalan mirasla toprakların önemli bölümünün hâlâ devlete ait olması, ormanların görece büyük yer kaplaması, tarihi, coğrafi ve kültürel açıdan geçiş ülkesi özelliği taşıması, kentleşme sürecinin devam ediyor olması, doğal, yapay ya da kültürel olsun müştereklerin güçlü bir yer tutmasının ve bundan kaynaklanan sorunların nicelik ve niteliksel olarak önemini artırmasının nedenlerinden sayılabilir. Biraz daha açık biçimde belirtmek gerekirse örneğin devlete ait arazilerin çokluğu, gecekondudan kentsel dönüşüme müştereklerin odağında bulunduğu pek çok sorun yaratmış, ormanlar enerji ve konut sektörlerince zarar görmeye başlamış, tarihi ve kültürel zenginliği barındıran alanlar turizmin baskısı altında kalmıştır.

[5] res nullius

Türkiye'de ekonomi politikalarının bir bütün olarak ortak kentsel öğelerin ve doğal varlıkların zararına sonuçlar doğuracak biçimde geliştirildiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Doruk noktasına AKP'nin enerji, ulaştırma, konut ve turizm yatırımlarıyla çıkan bu yaklaşım su, toprak, orman gibi doğal varlıkların sınırsız olduğu anlayışından kaynaklanmaktadır. Bir başka biçimde anlatmak gerekirse Türkiye'nin müşterekler bakımından oldukça varsıl bir ülke olması bunların üzerilerindeki baskının fazla olması sonucunu doğurmuştur.

Kırsal/kentsel müşterekler ayrımı ortadan kalkıyor

Başlığında 'kentsel müşterekler' sözü bulunan bu çalışmanın yalnızca kent içindeki ortak alanlara, değerlere odaklanacağı düşünülebilir, ancak zaman içinde kent-kır ikiliğinin belirsizleşmeye başlaması, yönetsel/siyasal olarak aralarındaki ayrımın azalması ve her iki alandaki olumsuz gelişmelerin birbirini etkilemesinden dolayı doğal varlıklar ve kentsel alanlardan kaynaklanan müştereklerin beraber değerlendirilmesi daha anlamlı görülmektedir.

Kırsal ve kentsel, doğal ve yapay müştereklerin yok olma, zarar görme süreçleri arasındaki etkileşime, birbirlerini ayrı olarak ele alamama durumuna en uygun örneğin köylerin ve küçük belde belediyelerinin kapatılması olduğu söylenebilir. Büyükşehir belediyelerinin kapladığı alanı il sınırlarına kadar genişleten yasal düzenlemeyle binlerce köyün ve belde belediyesinin kaldırılarak büyükşehirlere bağlanması ve kırsal alanların kentsel yönetimlere devredilmesi son dönemde müştereklere karşı yapılan en güçlü müdahaleyi oluşturmuştur. Bu düzenleme ile köylülerin su, toprak, mera gibi orta malları büyükşehirlerin denetimine geçmeye başlamıştır. Böylece yöre insanlarının geleneksel bir biçimde ortaklaşa yararlandığı müşterekler ellerinden alınarak kendilerinden kilometrelerce uzaklıktaki yabancı, merkezi birimlere verilmiştir. Bir süre sonra bu varlıkların belli şirketlerin kullanımına devredilmesi şaşırtıcı olmayacaktır. Önemli hukuksal, yönetsel ve ekolojik etkileri olacak söz konusu düzenlemenin ortak mülkiyetin kaybının, yönetimin merkezileşmesinin ve doğal varlıkların bozulması sürecinin ilk tohumlarını attığı söylenebilir.

Doğal ve yapay çevre üzerinde baskıda bulunan, kentsel ve kırsal nitelikli müşterekler arasındaki ayrımı belirsizleştirme sürecini hızlandıran politikalar bununla sınırlı değil. Büyük ölçekli enerji, ulaştırma, konut ve turizm yatırımları yalnızca su, orman, deniz, kıyı gibi doğal varlıklara zarar vermekle kalmamış, köy, belde gibi küçük yerleşim birimlerinde ortaklaşa yaşam sürenlerin bir bölümünün büyükşehirlerin kenar mahallelerine göç etmelerine de neden olmuştur. Yatağan'da son yıllarda sayıları hızla artan kömür madenleri nedeniyle oluşan toprak kaymaları, zeytinliklerin zarar görmesi ve köylülerde astım, bronşit, kanser gibi hastalıkların baş göstermesi nedeniyle 48 köyün boşalma tehlikesi altında bulunması bunun örneklerinden yalnızca biri (Eroğlu, 2018).

Bu tür küçük yönetim birimlerinin gücünü yitirmeye başlamalarını, kapatılma tehdidi altında kalmalarını müştereklerin zarar görme, yok olma sürecinin bir parçası olarak değerlendirebiliriz. Özellikle Köy Kanunu'nun yerinden yönetimci,

Örnek Bir Müşterek: Köyler ve Köy Kanunu

Doğal, kentsel ve kültürel değerler olmak üzere üç ayrı anlam kümesini içinde barındıran ve sahipsiz mallardan ortak geleneklere kadar çok çeşitli somut ve soyut unsurlara göndermede bulunan 'müştereklerin', çok sayıda yasal düzenlemenin doğrudan ve dolaylı olarak ilgi alanına girdiği söylenebilir. Ceza Kanunu, Çevre Kanunu, Orman Kanunu, Kabahatler Kanunu gibi temel düzenlemeler bir yana bırakılacak olursa, Türkiye'de müştereklerin en güçlü biçimde geçtiği yasanın 1924 tarihli Köy Kanunu olduğu söylenebilir. Yasanın "köy muhtarını ve ihtiyar meclisi azalarını seçmeğe hakkı olan kadın ve erkek köylülerin toplanmasına köy derneği derler" biçimdeki kuralı, 15. maddesindeki "Köy işlerinin birçoğu bütün köylü birleşerek imece ile yapılır" biçiminde düzenlemesi ile 2. maddesindeki "Cami, mektep, otlak, yaylak, baltalık gibi orta malları bulunan ve toplu veya dağınık evlerde oturan insanlar bağ ve bahçe ve tarlalariyle birlikte bir köy teşkil ederler" biçimindeki satırları hem ortak yararlanmayı (orta malları), hem ortak yönetimi (Köy Derneği) hem de dayanışmayı (imece) anlatan müşterekleri ifade etmektedirler. Ortak alanlardan birlikte yararlanmaya ve yaşamı dayanışmayla sürdürmeye ilişkin kurallar esas olarak ülke içinde bütünlüğü sağlamak ve yerel yönetimleri güçlendirmek amacıyla konmuş olsa da söz konusu düzenlemenin ardında devletin yerel hizmetleri ülkenin bütün köşelerine kadar götüremeyecek durumda olması gerçeği de bulunmaktaydı (Duru, 2013).

ortaklaşmacı, dayanışmacı düzenlemelerine bakıldığında, meydandan camiye, ormandan sulak alanlara değin her bir öğenin yönetiminin köy halkının ortak iradesine bırakılmış olduğu anlaşılacaktır. Bundan dolayı köyleri ve buna benzer küçük özgürlükçü yerleşim yerlerini birer müşterek örneği olarak görmek yanlış olmayacaktır.

AKP ve müşterekler

Özellikle kent ve çevre alanındaki müştereklerin, doğaları gereği, ekonomik büyümeyi sürdürme, sermaye birikimini sağlama ve iktidarı güçlendirme için önemli beslenme kaynakları olduğundan söz edilmişti. Bundan dolayı Türkiye gibi denetimsiz ekonomik gelişmenin hüküm sürdüğü ülkelerde söz konusu alanlar daha yoğun biçimde tehdit altında kalmaktadır: Meralar, ormanlar, sular gibi doğal varlıklar sınırsızca ekonominin işleyişine açılabilir; yollar, meydanlar, parklar gibi kentsel alanlar siyasi korkularla halka kapatılabilir; internet, sosyal güvence gibi olanaklar kapitalizmin kurallarına uygun olarak düzenlenebilir; müzik ve sanat etkinlikleri baskıcı yollarla denetlenmeye çalışılabilir.

a. Doğal ve kentsel alanda

AKP'nin kuruluş döneminin ardından ve özellikle Avrupa Birliği hedefinden uzaklaşmasından sonra izlediği ekonomi politikalarının ilk ve en önemli olumsuz etkisi müşterekler olarak adlandırılan doğal, kentsel ve kültürel varlıklara olmuştur. Söz konusu etkinin bir boyutunu öteden beri ortaklaşa kullanılan orman, park, meydan, deniz gibi ortak varlık ve değerlerin bozulması, kirlenmesi, tahrip edilmesi, azalması, yok olması oluştururken bir diğer boyutunu da bireylerin kentin kimi olanaklarından yararlanmasının fiyatlandırılması, koşula bağlanması, sınırlandırılması, engellenmesi, gibi sorunlar oluşturmaktadır. Bunun sonucunda da dayanışma hakları içinde değerlendirilen çevre hakkı, kent hakkı, konut hakkı, ulaşım hakkı, eğitim ve sağlık hakkı çerçevesindeki gündelik yaşama ilişkin talepler sıkça gündeme gelmeye başlamıştır.

AKP döneminde ekonominin büyük ölçüde müştereklerin, özellikle de doğal ve kentsel müştereklerin üzerine kurulu biçimde geliştirildiğini söylemek yanlış olmayacaktır. "Üretime değil de inşaata dayalı" olarak bilinen bu yaklaşımın izleri karşımıza apartman yapımı, gökdelen dikimi, köprü kurulumu, baraj inşası biçiminde çıkıyor. Tarımın ve kırsal alanların görmezden gelinmesi, nehirlerin sınırsızca HES'lere açılması, orman alanlarında yürütülen faaliyetlerin artırılması, 3. Köprü, Yeni Havaalanı, Kanal İstanbul gibi doğa üzerinde ağır baskı yaratacak yatırımlara başlanması, ÇED gibi önleyici ve denetleyici araçların içinin boşaltılması, doğal varlıkların sanayi ve ticarete sınırsızca sunulması, göllerin, kıyıların turizm sektörüne denetimsizce açılması, madenciliğin teşvik edilmesi, doğal varlıklarla ilgili telif ve patentlerin belli kesimlere, gruplara aktarılması bunlardan ilk akla gelenleri.

Enerji, ulaştırma, konut ve turizm olmak üzere kabaca dört sektörde yoğunlaşan son dönem ekonomik faaliyetlerinin neredeyse tümü doğal, kentsel ve kültürel alanlara zarar verecek, baskıda bulunacak biçimde gerçekleştirilmektedir. Söz konusu alanlar için getirilen koruma önlemlerini, yargı kararlarını, imar kısıtlarını, uygulama zorluklarını aşmada 'yetkilerin kullanılmasında merkezileşme', 'korumadan sorumlu kurumları işlevsiz kılma', 'korumayı öngören düzenlemelerde boşluklar oluşturma', 'yasal yolları amacı dışında kullanma' ve 'yargıyı etkisiz kılma' gibi yöntemler izlenmektedir (Duru, 2015).

Kentsel nitelik taşıyan müştereklerin iki yönlü baskı altında kaldığı söylenebilir. Hemen hemen tüm ülkede herkesin ortaklaşa kullanımına açık alanlar bir yandan yolların, alt-üst geçitlerin, gökdelenlerin, AVM'lerin istilasına uğrarken, bir yandan da 15 Temmuz 2016 darbe girişimi sonrasında yaratılan olağanüstü hâl ile sokaklar, parklar ve meydanlar yeni baskı döneminin ağır koşulları altında bırakılmıştır. İstanbul'un, deprem toplanma alanlarının çoğunun imara açılması ile birinci türün,[6] Ankara'nın ise kent merkezinin denetim, yasaklama ve sınırlamalara maruz kalması ile ikinci türün en çarpıcı örneğini oluşturduğunu belirtmek gerekir.

[6] Bkz."İstanbul'daki Deprem Toplanma Alanları Halktan Gizleniyor", *Cumhuriyet*, 17 Ağustos 2017.

b. Sosyal ve kültürel alanda

Müştereklerin doğal varlıklar ve kentsel alanlar ile sınırlı kalmadığından, dil, gelenek, bilim, internet, sanat, gibi sosyal ve kültürel nitelikler taşıyanların da bulunduğundan söz edilmişti. Doğal ya da kentsel nitelikteki müşterekler için değerlendirmede bulunmak görece kolayken sosyal ve kültürel değerlerle ilgili müşterekler daha ayrıntılı çözümlemeler yapılmasını gerekli kılmaktadır.

Türkiye'de 'müşterekler' kavramından söz edince akıllara sorun olarak ilk önce doğal varlıkların ve kentsel alanların gelmesinin iki nedeni olduğu söylenebilir. İlk olarak modernleşme sürecinin henüz tamamlanmamış olması, kırla bağların bir biçimde devam ediyor olması, dini ağların, akrabalık ilişkilerinin güçlü olması nedeniyle biçimsel olarak bir örgütlenmeye gidilmiş olmasa bile hemşehriler, cemaatler, topluluklar sayesinde önemli sayıda insan ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarını piyasa koşullarına girmeden karşılayabilmektedir. Köyden erzak yollanmasından bağış toplanmasına, evlendirmeden misafir ağırlanmasına, çocuk bakımından dert dinlemeye kadar, gelişmiş kapitalist ülkelerde ancak bedel ödenerek ulaşılabilen çok sayıda hizmet ve olanağa serbestçe erişilebilmektedir. İlk bakışta bu tür müştereklerin güçlü ve çok sayıda olmadığı düşüncesinin ardında, bunların biçimsel bir örgütlenmeye gitmeden, ad konmadan yerine getiriliyor olması bulunabilir.

Bir başka biçimde anlatmak gerekirse kır ve kent arasındaki ayrımın yarım yüzyıl gibi çok kısa sürede ortadan kalkmaya, büyük yerleşim yerlerine akımın hızlanmaya ve kapitalizmin yerleşmeye başlaması bir yandan kente özgü müştereklerin yıpranmasına, yok olmasına, neden olurken, bir yandan da geleneksel topluluklara ait davranış biçimlerinin kentsel yaşamda da sürdürülmesine neden olabilmiştir. Bir anlamda Mübeccel Kıray'ın 'tampon mekanizma' olarak adlandırdığı yardımlaşma, dayanışma, paylaşma biçimleri sosyal/kültürel müştereklerin görece güçlü kalmasını sağlayan etmenlerden biri olmuştur.

Sosyal ve kültürel müştereklerin önemli bir sorun olarak gündeme gelmemesinin ikinci nedeni olarak telif/fikri hakların gelişmiş olmaması, üzerine önemli sınırlamalar, yasaklar getirilmesine rağmen internet sayfalarının önemli bölümüne ücretsiz ulaşılabilmesi gösterilebilir. Başka ülkelerde para ödenerek ulaşılabilecek sanat, edebiyat, müzik eserlerine kopyalama, taklit etme, çoğaltma gibi yollarla erişmek olanaklıdır.

AKP yıllarında yalnızca doğal ve kentsel nitelikli müşterekler ekonominin işleyişine sınırsızca açılmakla kalmamış, üretmeye, ortaklaşmaya, yararlanmaya ve paylaşmaya ilişkin adetler, gelenekler ve kurallar piyasanın gücü karşısında aşınmaya, işlevini yitirmeye, anlamsızlaşmaya başlamıştır. Müştereklerin daha soyut boyutunu oluşturan; internet, Wikipedia, sosyal medya gibi olanaklar ile müzik, sanat, bilim gibi kültürel değerler üzerindeki baskıların ise yine darbe girişimi sonrasında yaratılan ağır havanın olumsuz etkisinde olduğunu söylemeye bile gerek yok.

III. Müştereklerden kaynaklanan toplumsal hareketler

Müşterekler olarak adlandırdığımız varlık, süreç ve olanaklar bir yandan 'çitleme' gibi kapitalizmi ortaya çıkaran koşullara göndermede bulunmakta, bir yandan insanların ve diğer canlıların ortaklaşa yararlandıkları zenginlik ve değerleri hatırlatmakta, bir yandan da gelecekte dayanışma ve paylaşım üzerine kurulacak yeni yaşam biçimlerinin alacağı doğrultuyu göstermektedir (Haiven, 2018: 35). Erişiminin kolay, yararlanmasının ücretsiz, üzerilerindeki denetimin görece az olduğu bu alanlar doğaları gereği muhalif hareketlerin başlangıç noktalarını oluşturuyorlar. Sınıf, etnik köken, cinsiyet eşitsizliklerinin yarattığı sorunlardan beslenen hareketler de bunlara mekân oluşturmaları, ev sahipliği yapmalarından dolayı kentsel müştereklerde görünür oluyorlar.

Kentsel ve çevresel kaygıların itici gücünü oluşturduğu muhalif etkinlikler, gösteriler, protestolar, direnişler bugüne değin genelde yeni toplumsal hareketler içinde değerlendirilmiştir. Bunda, siyasal olandan çok kültürel alandan kaynaklanan güdülerce yönlendirilmesi, iktidarı değiştirme ya da siyasal/ekonomik güce erişme amacı bulunmaması, grev, silahlı çatışma gibi geleneksel mücadele araçları yerine sivil itaatsizlik, ekoterör, doğrudan eylem gibi kendine özgü yöntemlere başvurması, toplumu bütün yönleriyle değil de ilgilendiği sorun açısından değiştirmeyi amaçlaması, daha çok kentli, eğitimli orta sınıf üyeleri tarafından sürdürülmesi, katılımcılarının siyasal parti, sendika gibi geleneksel bürokratik, hiyerarşik örgütlenmeleri değil de platform, topluluk benzeri gelip geçici örgütlenmeleri yeğlemelerinin payı bulunuyor.[7]

Ancak her ne kadar yukarıda sayılan özelliklerinden dolayı yeni toplumsal hareketler içinde yer alacağı düşünülse de müştereklerden kaynaklanan kentsel toplumsal hareketlerin, doğal ve kentsel varlıkların ekonominin taşıyıcı unsuru oldukları bu dönemde, sınıf temelli toplumsal hareketlerden çok da uzak yerlerde durdukları söylenemez. Biçimsel olarak yeni toplumsal hareketler içinde değerlendirilecek kentsel ve çevresel tepkilerin, David Harvey'in 'mülksüzleştirme yoluyla birikim'[8] önermesinde çözümlediği biçimde özünde geleneksel ekonomik ve siyasi hareketlerle aynı nedenlerden kaynaklandığı söylenebilir.[9] Kapitalist toplumlarda kentleşme hareketlerini sermaye birikim süreçleri çerçevesinde çözümleyen[10] Harvey bu durumu "Kentleşmenin kendisi de bir üretim sürecidir. Binlerce işçinin istihdam edildiği, hem değer hem de artı değer yaratan bir süreçtir bu. Öyleyse artı değer üretiminin asıl sahası olarak neden fabrika yerine şehre odaklanmayalım?" sözleriyle anlatmaktadır (2013: 187). Söz konusu

---

[7] Sınıf temalli hareketler ile yeni toplumsal hareketler ayrımı ve sürekliliği için bkz. Coşkun, 2007: 99-114.

[8] Karl Marx sermaye birikimini olanaklı kılacak ilk hareketleri, yani tarıma elverişli yerler, ormanlar, otlaklar gibi herkesin ortak kullanımına açık alanların çitlenerek özel mülkiyete geçirilmesini 'ilk birikim' (primitive accummulation) olarak adlandırmıştı. David Harvey de Marx'ın 'ilk birikim' kavramına göndermede bulunarak günümüzde kapitalizmin krize girdiği dönemlerde, ortak alanların özelleştirilmesi, yararlanma yollarının kısıtlanması ve metalaştırmanın yaygınlaştırılması yöntemlerine başvurmasını 'mülksüzleştirme yoluyla birikim' (accummulation by dispossession) biçiminde tarif etmiştir. Bkz Adaman vd., 2017: 17.

[9] Emeğin sömürüsüne karşı verilen mücadele ile doğanın yağmalanmasına ve sömürülmesine karşı verilen mücadelenin birbirinden ayrılamayacağına ilişkin çözümleme için bkz. Çoban, 2013: 244, 250.

[10] Harvey ve Marksizmin kent mekânı ile ilişkisi için bkz. Şengül, 2001.

birikim sürecinin yaşama geçirilmesi bugün karşımıza kırsal kesimlerin boşalması, çiftçilerin topraklarından uzaklaştırılması, geleneksel ya da alternatif üretim biçimlerinin engellenmesi, kamu mal ve hizmetlerinin özelleştirilmesi, doğal varlık ve değerler üzerinde mülkiyet kurulması, doğanın ve kültürün metalaştırılması, değişik mülkiyet hakkı tiplerinin (ortak, kolektif, kamu) özel mülkiyete dönüştürülmesi biçiminde çıkıyor (Adaman, vd., 2017: 18).

Sınıflar arası çatışmanın yalnızca çalışma dünyasında değil gündelik yaşamda da görüldüğünü, sermaye birikimi sağlama ve rantı ele geçirmenin kentsel toplumsal hareketlerin en güçlü kaynağını oluşturduğunu söyleyebiliriz (Harvey, 2013: 187). Etnisite, ırk, cinsiyet gibi kültür ve kimlikten kaynaklanan hareketlerden farklı olarak müşterekler üzerinden yükselen kentsel toplumsal hareketlerde ise esas sorun, doğal olarak, paylaşılan varlığa el konulmasıdır. Ancak burada hareketlerin kökeni arasında karşılıklı etkileşimler bulunduğunu, temel amacın rant elde etmek, birikim sağlamak olduğu durumlarda bile kadınların, dilsel, dinsel ve kültürel açıdan azınlıkta kalanların, kısacası korunaklı durumda bulunmayan kesimlerin göreceği zararın daha büyük olacağını belirtmek gerekir.[11] Müşterekler üzerinde baskıda bulunan girişimleri başlatanlar, bunlara uygun yönetsel/hukuksal koşulları yaratanlar ile söz konusu baskının olumsuz sonuçlarından etkilenenler aynı sınıftan, cinsiyetten, etnik kökenden değildir. Bunun doğal sonucu olarak, ortaya çıkan kentsel sorunlar ve çevresel bunalımlar toplumu bir bütün olarak aynı biçimde etkilemeyecek, ekonomik ve toplumsal açıdan yüksek konumda olanlar söz konusu sıkıntıları aşmada gereken yöntemlere daha kolay ulaşacaklardır (Çoban, 2013: 243-282). Örneğin Türkiye'de ortak varlıklara zarar verme, el koyma, yok etme sürecinden kadınların, Alevilerin, Kürtlerin daha çok zarar göreceklerini, karşılarına çıkan olumsuz durumdan kurtulma yollarına başvurmada daha çok zorlanacaklarını söylemeye gerek yok.

Türkiye'deki durum

Yukarıda değinildiği gibi, 'müşterekler' sözü ile hem hava, su, toprak gibi doğal varlıkları, hem sokak, park, meydan gibi kentsel alanları, hem de sosyal güvence, internet, gelenekler gibi sosyal olanakları ve bilim, sanat, müzik gibi kültürel değerleri işaret etmiş oluyoruz. Ancak Türkiye gibi ekonomik, kültürel ve coğrafi açıdan geçiş aşamasında bulunan bir ülkede söz konusu sözcük daha çok ortak doğal ve kentsel alanların durumuna ilişkin çağrışımlarda bulunuyor. Bir başka biçimde anlatmak gerekirse, müştereklere ilişkin toplumsal hareketler daha çok kent ve çevre sorunlarından kaynaklanmaktadır. Bunun nedenleri arasında, yukarıda da belirtildiği gibi kentleşme sürecinin devam etmesi, kamu arazilerinin geniş yer kaplaması, nüfusun bir bölümünün geçiminin doğal varlıklara bağımlı bulunması, toplumsal-ekonomik gelişmede sorunlar yaşanması, sosyal donatıların yetersiz kalması ve bilim, internet, telif, patent haklarının gelişmemiş olması sayılabilir.

Müşterekler sözüyle anlatılmak istenen her bir alanın, varlığın ve ilişkinin sermaye birikimini sağlayacak bir kaynak olarak görüldüğünden söz edilmişti. Türkiye gibi ekonomisi yetersizliklerle dolu, büyümenin üretime değil de daha çok ranta dayalı

[11] Örneğin yerel siyasetin ve belediye hizmetlerinin kadınlara yönelik etkileri açısından bkz. Alkan, 2004.

olduğu bir ülkede bu alanların değerlendirilecek ilk hedef olarak görülmeleri boşuna değil. Maden çıkarılmasında, baraj kurulmasında, konut yapımında görüldüğü gibi kimi müşterekler üzerinde yaratılan baskılar burada yaşayanların geçim kaynaklarına zarar verebilecektir. Böylece öteden beri ortaklaşa yararlandığı su, mera, orman, zeytinlik gibi doğal varlıkları ellerinden alınan yöre halkı bir yandan kendileri, hayvanları ve ürünleri için gereken kaynakları artık piyasadan edinmek zorunda kalacak, diğer yandan geçim olanaklarının tamamen yok edildiği yerlerde proleterleşmeye doğru bir adım daha yaklaşacaktır (Akbulut, 2017: 286, 287). Bundan dolayı, doğal ve kentsel müşterekler üzerinde yükselen muhalefetin gerisinde esas olarak mevcut ekonomik düzenin ve bunun yarattığı toplumsal ayrımların bulunduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Türkiye'de Gezi Direnişi ile belleklerde yer eden kentsel müşterekler hareketleri günümüzde nicelik ve nitelik açısından güçlü bir görünüm sergilemese de 1980'li yıllarda Ankara'daki "Otopark değil Güvenpark" imza kampanyasından 2010'lu yıllarda Taksim Meydanı'na Topçu Kışlası yapılmasına ve Emek Sineması'nın yıkılmasına karşı gerçekleştirilen eylemlere kadar kentsel müşterekler içinde değerlendirebilecek hareketlerin azımsanmayacak kadar çok olduğu söylenebilir.

Kentsel müşterekler üzerinde yükselen hareketlerin genelde kent meydanını korumak, gecekondu alanlarını savunmak, yeşil alanların tahribini önlemek ya da tarihi binaların yıkılmasına karşı durmak güdüsüyle başlatıldığı görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında hareketlerin gerisindeki temel motifin sermaye birikimi ve imar rantı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Ancak önceki sayfalarda değinildiği gibi kentsel müştereklerden kaynaklanan hareketleri geniş biçimde yorumlamak gerekmektedir. Kentlerdeki yerleşim, sanayi, enerji ve ulaştırma alanlarının merkezlerden kırsal kesimlere, doğal alanlara doğru yayılması kökeninde kentsel müşterekler bulunan hareketleri çeşitlendirmiş, sayılarını artırmıştır. Bu gelişmeye hukuksal ve yönetsel düzenlemelerin de eşlik etmesiyle kentsel ve kırsal alandaki varlıklar, ilişkiler, sorunlar iç içe geçmeye, birbirlerini etkilemeye başlamıştır. Bundan dolayı kentsel ve kırsal müştereklerden kaynaklanan hareketler arasında ayrım yapma olanağı çok kalmamıştır.

Bir başka biçimde söylemek gerekirse kentsel müştereklerden doğan toplumsal hareketleri değerlendirme aşamasında yalnızca kent içindeki ortak kullanımlardan ortaya çıkan sorunlara odaklanmak yanıltıcı olabilecektir. Görünürde kentsel yaşamı sürdürebilmek uğruna kırsal alandaki doğal varlıklara yapılan aşırı müdahaleler, kentsel toplumsal hareketleri güdüleyen etmenler arasında yer almaya başlamıştır. Bunun iki temel nedeni bulunuyor: Son dönemdeki yasal düzenlemeler ve siyasi kararlarla bir yandan mekânsal olarak kentsel ve kırsal alanlar yakınlaşmaya, aralarındaki ayrımlar anlamını yitirmeye, bir yandan da kırsal kesimde ortaya çıkan sorunlar olumsuz etkilerini kent yaşamında göstermeye başlamıştır. Özellikle rantı artırmaya, iktidarı pekiştirmeye yönelik ekonomik ve yönetsel politikaların bir sonucu olarak büyükşehir belediyelerinin sınırlarının genişletilmesi, köylerin kapatılması, tarım arazilerinin kaybedilmesi, su kaynaklarına HES'lerle zarar verilmesi, ormanlık alanların dev yatırımlarla tahrip edilmesi, denizlerin doldurularak yol yapılması, kıyıların betonlaştırılması gibi doğal varlıklarla ilgili sorunlar kentsel yaşamda karşımıza su kıtlığı, su kirliliği, hava kirliliği, iklim değişikliği, gıda yetersizliği biçiminde

çıkmaktadır.

Müşterekleri savunmanın zorlukları

Türkiye gibi ekonomik ve demokratik açıdan yoksunluklarla dolu bir ülkede kültürel, ekolojik ya da kentsel nitelikteki müşterekleri savunmanın önünde önemli yapısal zorluklar, engeller bulunuyor.

Kamuoyunda kent ve çevreye ilişkin müşterekler genelde yaşam kalitesinin düşmesi, kirliliğin artması, sağlığın bozulması gibi daha genel, daha yüzeysel sorunlarla birlikte anılmakta, bunların içinde bulunduğu durumun kökeninde yatan sınıf ilişkileri, mülkiyet durumu gibi daha yapısal nedenler görmezden gelinmektedir. Bu durumun bir benzerinin gıda güvencesinin yalnızca sağlıklı ve yeterli gıda sunulması ile sınırlandıran, üretime, temizliğe, saklamaya odaklanan, savaşların, çatışmaların, devletlerin, büyük şirketlerin gıdalar üzerinde yarattığı tehlikelere değinmeyen geleneksel gıda ve tarım anlayışında da gözlendiği söylenebilir.[12]

Kentsel ya da kırsal nitelikte olsun, müştereklerden kaynaklanan toplumsal hareketlerin başarısını sınırlandıran etmenlerden biri, doğal varlıklara, kentsel alanlara zarar verebilecek yatırımların, girişimlerin kimi zaman ekonomik açıdan zor durumda bulunan yöre halkı için geçim kaynağı, iş olanağı biçiminde değerlendirilmesidir. Buna benzer biçimde, genelde eğitimli kentli eylemciler çevreci bir güdüyle, zarar gören doğal varlıkların, tehlike altındaki tarihi değerlerin, işgal edilmiş kentsel alanların korunmasını, üzerilerinde herhangi bir yatırım yapılmamasını isterlerken kimi zaman söz konusu projeler yöre halkı için gelişmenin, ilerlemenin bir göstergesi olarak algılanabilmektedir.

Ormanların, derelerin, zarar gören müştereklerin bulunduğu kimi yerlerde yöre halkının muhafazakâr olması, kimi yerlerde soruna yabancı kalması, kimi yerlerde AKP'ye yakın durması, kimi yerlerde yaşanan bunalımın ekolojik değil de ekonomik boyutuyla ilgilenmesi, kimi yerlerde ise koruma eylemlerine yalnızca geçim kaynaklarını savunmak amacıyla katılması müştereklere ilişkin hareketlerin başarısını sınırlandırabilmiştir.

Müştereklerin zarar görmesine tepki olarak başlatılan etkinliklere, eylemlere katılan kentli, eğitimli, orta sınıf, sol eğilimli eylemcilerin kimi zaman yöre halkınca benimsenmemesinin, kendilerine yakın bulunmamasının, dışarıdan birileri olarak kabul edilmesinin, birlikte olmanın, ortaklaşa iş yapmanın önünde bir engel olabileceğini de bunlara ekleyebiliriz.

Müştereklerin getirdiği olanaklar

Türkiye gibi demokrasisi bütün kurallarıyla işlemeyen, katılım olanaklarının sınırlı olduğu, ifade özgürlüğüne engeller getirilen, toplumsal hareketler üzerinde ağır baskılar

[12] İrfan Aktan'ın Bülent Şık ile yaptığı röportaj, "Gıda Güvenliğine Yönelik En Büyük Tehdit Savaştır", *Gazete Duvar*, 20 Ocak 2018.

bulunan bir ülkede, Gezi Direnişi'nde olduğu gibi, müşterekleştirme girişimlerinin genelde kalıcı sonuç vermekten çok, alternatif yaşam, yönetim, üretim ve paylaşım deneyimlerini gözler önüne sermesi gibi bir işlevi olduğu düşünülebilir.

Kimi zaman kamu kurumlarının, yerel yönetimlerin ya da özel sektörün kente ve doğaya zarar verme olasılığı bulunan projelerinin önlenmesi gibi somut sonuçları, başarıları olsa da genelde müşterekleştirme girişimlerinin kendiliğinden, anlık, düzensiz, geçici, parçacıl yapıda olduklarını söylemek gerekiyor. Halk meclisleri, dayanışma ağları, işgal hareketleri, kooperatif girişimleri, tohum takas şenlikleri gibi genellikle yerel nitelikte olan, bir bölümü dönemlik gerçekleştirilen, bir bölümü deneme aşamasında kalan, sürekliliği pek de sağlanamayan, genişleme, yaygınlaşma olanağı bulamayan, toplumun geniş kesimlerince tanınmayan bu girişimlerin çoğunun artık yaşamıyor olmasını buna bağlamak gerekir.

Kentte bulunmanın getirdiği maddi yükün, apartmanlaşma, trafik ve gürültünün yarattığı karmaşanın, sanayinin ortaya çıkardığı kirliliğin, tarım sektörünün içinde olduğu bunalımın - örneğin katkılı ürünlerin rafları doldurmasının, genetiği ile oynanmış gıdaların çoğalmasının- özetle gündelik yaşamda doğal olan her şeyden uzaklaşılmasının, kentte yaşayanları kırsal alan değerlerine yakınlaştırdığı, doğal müştereklere olan ilgiyi artırdığı ve doğa ile uyumlu yeni yaşam biçimi denemelerini hızlandırdığı söylenebilir.

Egemen ekonomik ilişkilerden, kapitalist sistemin baskısından kurtulabilen az sayıda müşterekler üzerinden yükselen toplumsal hareketlerin, yöre halkının, sıradan vatandaşın, üniversite öğrencisinin giderek profesyonellerden, varlıklılardan, seçkinlerden oluşan siyaset dünyasına girmelerine kapı araladığını söylemek gerekir; özellikle Gezi Direnişi'nde bunun örneklerini görmek olanaklıdır.

Yapısal yetersizlikleri, güçsüzlükleri, üzerilerindeki ağır baskı yüzünden somut edinimleri sınırlı kalan, iktidarları güçlü biçimde etkileyemeyen bu hareketlerin başarısızlığa mahkûm olduklarını, işlevsiz kaldıklarını söylemek doğru olmayacaktır. Yeni yaşam biçimlerinin, alternatif inşa yollarının, değişik dayanışma modellerinin, olası paylaşım olanaklarının yollarını gösterdikleri ölçüde bu hareketler kendilerinden beklenenleri yerine getirmiş olacaklardır.[13]

Sonuç

Ekonomi sıkıntıya düştüğünde iktidarın ilk müdahale ettiği yerlerin başında müşterekler gelmektedir. İleride ekonominin daha da kötüleşeceği, gündelik yaşamın daha büyük sorunlarla dolacağı akla getirildiğinde kentsel müştereklerden kaynaklanan hareketlerin artacağı, önem kazanacağı söylenebilir. Büyük kentlerin ekonomik ve ekolojik açıdan bağlı oldukları kırsal kesimlere doğru yayılma eğilimine girmeleri, bu sürece ilişkin yasal düzenlemelerin gerçekleştirilmiş olması ve kent/kır ayrımının yavaş yavaş ortadan kalkmaya başlaması da bu görüşü doğrulamaktadır.

Yeni büyükşehir sistemi ile kırsal kesimde yaşayan, tarım ile uğraşan kesimlerin de artık il merkezindeki belediyeye bağlı sayılmaları, önümüzdeki dönemde bu alanlarda

[13] Daha kapsamlı bir açıklama için bkz. Haiven, 2018: 94.

müşterekler üzerinden yükselecek toplumsal hareketlerin canlılığını artırmaya aday görünüyor. Bunun ipuçlarını, doğal ve maddi kaynakları sınırlı olan büyükşehir belediyelerinin köylük alanları birer gelir kapısı olarak görmesinde, kent içinde yaşayan geniş nüfusun gündelik yaşamını sağlamaya yönelik gıdadan enerjiye, mezarlıktan çöplüğe kadar önemli yatırımları buralarda gerçekleştirmeye başlamasında bulabiliriz. Ancak belki daha da önemli olan noktanın, kapanan köylerin ve küçük belediyelerin daha önce az da olsa verdiği yönetime katılma duygusunun yeni büyükşehir düzeninde bulunmaması olduğu söylenebilir.

Türkiye'de toplumsal hareketlerin ortaya çıkabileceği, kendini gösterebileceği mekânlar uzun süreden beri yok olma tehdidi altındadırlar. Kent meydanlarının, parkların, yeşil alanların bir bölümü yapılaşmaya açılmış, bir bölümünün üstünden yol, köprü geçirilmiş, bir bölümü ticari etkinliklere ayrılmış, bir bölümünün de erişimine ağır güvenlik önlemleriyle engeller, sınırlamalar getirilmiştir. Dolayısıyla hem uğrunda mücadele edilecek ortak varlıklar hem de bunlar için sürdürülecek hareketlere ev sahipliği yapacak yerler ya ortadan kaldırılmış ya da zarar görmüştür.

Darbe girişiminden sonra başlatılan olağanüstü hâl ile müştereklere ilişkin hareketler bir duraklama dönemine girmiştir. Yasaklama, engelleme, izin vermeme, gözaltına alma gibi önlemlerle anılacak bu yıllarda bir yandan doğal müşterekler ekonominin hizmetine denetimsizce sunulurken, bir yandan da ağır güvenlik önlemleri ve sınırlamalarla bunların yok edilmesine tepki olarak başlayacak olası hareketlerin önüne geçilmeye çalışılmıştır.

Genelde gülümseme ile karşılanan Tayyip Erdoğan'ın millet kıraathaneleri projesinin doğal ve yapay müştereklerden doğan boşluğun sezilmesiyle başlatıldığı da söylenebilir. Sokakların, meydanların, bir araya gelme mekânlarının birer birer kaybolmaya başlaması ile çayın, kekin parasız olacağı bu buluşma noktalarının gündeme getirilmesi birlikte düşünebilir.

Var olan sistemden kendini dışlanmış hissedenlerin, düzenin eşitlikçi yapıda olmadığını düşünenlerin, yerleşik ilişki biçimlerinden zarar görenlerin, ortak varlıklardan hakça yararlanılmadığını fark edenlerin çoğunluğu oluşturduğu bir toplumda müşterekleri korumanın ve geliştirmenin önünde zorlu engeller bulunuyor. Yaşamını sürdürebilmek, geçimini sağlayabilmek için gündelik yaşamda, çalışma dünyasında, sosyal ilişkilerde, kentsel düzende, kurallara uymamanın, ilkeleri esnetmenin, boşluklardan yararlanmanın, istisnalar yaratmanın, tanıdık bulmanın gerekli olduğu inancının yerleştiği bir toplumda, ortak varlıklardan yararlanma ve bunları korumaya yönelik değerleri benimseme konusunda önemli aşınmalar yaşanması, güçlükler çıkması beklenebilir.

Ancak siyaset dünyasında, ekonomik yapıda, eğitim sisteminde, gündelik yaşamda, kentsel düzende müştereklerin geleceğini tehlikeye atan bu eğilimin tam tersine sonuçlar yaratma gizil gücünü taşıdığını, yerleşik düzenden dışlananların, egemen değerlerden rahatsızlık duyanların, toplumsal adaletsizliği görenlerin toplumdaki genel eğilime bir tepki olarak yeni yaşama, dayanışma ve paylaşma biçimlerini aramaya, alternatif yaşam biçimlerini sergilemeye, müştereklerden başka türlü yararlanma biçimlerini ortaya koymaya daha yakın olduklarını belirtmek gerekiyor.

Kaynaklar

Adaman, F., Akbulut, B. ve Kocagöz, U. (2017). *Herkesin Herkes İçin: Müşterekler Üzerine Eleştirel Bir Antoloji*, İstanbul: Metis.

Akbulut, B., (2017). "Bugün, Burada: Savunudan İnşaaya Müşterekler". Adaman, F., Akbulut, B., Kocagöz, U. (Haz.). *Herkesin Herkes İçin: Müşterekler Üzerine Eleştirel Bir Antoloji*. İstanbul: Metis.

Akbulut, B., Paker H. ve Adaman F. (2015). "*İklim Adaleti, Müşterekler ve Yerel-Küresel Eksende Türkiye'de Çevre Hareketleri*". (12-13 Kasım 2015 tarihlerindeki İklim İçin Forumu'nda yapılan aynı adlı oturumdaki sunum ve tartışmaların kaleme alınmış hali.) Erişim: http://iklimadaleti.org/2015/11/20/iklim-adaleti-musterekler-ve-yerel-kuresel-eksende-turkiyede-cevre-hareketleri/

Alkan, A. (2004). "Yerel Siyaset Kadınlar İçin Neden Önemli?". *Birikim Dergisi*, 179.

Angelis M. ve Harvie, D. (2017). "Müşterekler". Adaman, F., Akbulut, B., Kocagöz, U. (Haz.) *Herkesin Herkes İçin: Müşterekler Üzerine Eleştirel Bir Antoloji*. İstanbul: Metis.

Bollier, D. (2014). "Yeni Bir Ekonomik Sistemde Müştereklerin Rolü". Erişim: https://tr.boell.org/tr/2014/11/05/yeni-bir-ekonomik-sistemde-mustereklerin-rolu

Brent, Z. ve Sharma, R. (2015). "Bu Topraklar Hepimizin". Erişim: https://tr.boell.org/tr/2015/06/24/musterekler-bu-topraklar-hepimizin.

Caffentzis, G. ve Federici, S. (2015). "Kapitalizme Karşı ve Kapitalizmin Ötesinde Müşterekler". Çev. Serap Güneş. Erişim: https://dunyadanceviri.wordpress.com

Coşkun, M. K. (2007). *Demokrasi Teorileri ve Toplumsal Hareketler*. Ankara: Dipnot.

Cumhuriyet. (2017, 17 Ağustos). *İstanbul'daki Deprem Toplanma Alanları Halktan Gizleniyor*.

Çoban, A. (2013). "Sınıfsal Açıdan Ekolojik Mücadele, Demokrasinin Açmazları ve Komünizm". *Yaşayan Marksizm*, 1 (1): 243-282.

Duru, B. (2013). "Demokratik, Ekolojik Yerel Yönetimlere Ulaşmada Köyler ve Köy Kanunu'nun Taşıdığı Olanaklar". *Birikim Dergisi*, 296: 55-63.

Duru, B. (2015, 30 Mayıs). "AKP Döneminde Doğal ve Kültürel Varlıklar". *Bianet*.

Eroğlu, D. (2018, 17 Mayıs). "Yatağan Cehennemine Hoşgeldiniz: 48 Köy Haritadan Silinecek". *Diken*.

Fırat, B. Ö. (2011). "'Ve Madem ki Sokaklar Kimsenin Değil': Talan, Dolandırıcılık ve Hırsızlığa karşı Kentsel Müşterekler Yaratmak". *Eğitim, Bilim, Toplum*, 36: 96-116.

Fırat, B. Ö. (2012). "Kentsel Müşterekleri Yaratmak". *Kolektif Dergisi*, 12/14.

Gazete Duvar. (2018, 20 Ocak). *Gıda Güvenliğine Yönelik En Büyük Tehdit Savaştır*.

Güner, O. (2014). "Siyaset ve Sınıf Gölgesinde Haziran Ruhu". *Bilim ve Gelecek*, 128.

Haiven, M. (2018). *Radikal Hayalgücü ve İktidarın Krizleri: Kapitalizm, Yaratıcılık, Müşterekler*. Çev. Kübra Kelebekoğlu. İstanbul: Sel Yayıncılık.

Harvey, D. (2013). *Asi Şehirler: Şehir Hakkından Kentsel Devrime Doğru*. Çev. Ayşe Deniz Temiz. İstanbul: Metis.

McGuirk, J. (2015, 29 Temmuz). "Kentsel Müşterekler Dönüştürücü Potansiyele Sahip ve Bu Yalnızca Kent Bahçelerinden İbaret Değil". *Yeşil Gazete.* Çev. Serdar Güneri.

Reuter, E. (1941). "Belediye İktisadiyatının Ehemmiyeti ve Problemleri". Çev. Muazzez Tlabar. *İ.Ü. İktisat Fakültesi Dergisi*, 2 (3-4): 381-411.

Şengül, T. (2001). "Sınıf Mücadelesi ve Kent Mekânı". *Praksis*, 2: 9-31.

Walljasper, J. (2015). *Müştereklerimiz: Paylaştığımız Her Şey*. Çev. Tuncay Birkan, Barış Cezar, Özge Çelik, Bülent Doğan, Özge Duygu Gürkan, Savaş Kılıç, Müge Gürsoy Sökmen. İstanbul: Metis.

Teoriden Mücadeleye Müşterekler Siyaseti

ISBN:
978-605-67704-1-8